

Vấn đề vận dụng lý luận xác định giá trị tài liệu lưu trữ nghe - nhìn vào thực tiễn

Đào Xuân Chúc¹, Đỗ Văn Học^{2*}

¹Hội Văn thư và Lưu trữ Việt Nam, 12 Đào Tấn, phường Cống Vị, quận Ba Đình, Hà Nội, Việt Nam

²Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn, Đại học Quốc gia TP Hồ Chí Minh, 10-12 Đinh Tiên Hoàng, phường Bến Nghé, quận 1, TP Hồ Chí Minh, Việt Nam

Ngày nhận bài 4/12/2023; ngày chuyển phản biện 7/12/2023; ngày nhận phản biện 29/12/2023; ngày chấp nhận đăng 3/1/2024

Tóm tắt:

Xác định giá trị tài liệu lưu trữ là một nội dung chuyên môn rất quan trọng của công tác lưu trữ. Trong thời gian qua, ở Việt Nam đã có một số nghiên cứu bước đầu về lý luận xác định giá trị tài liệu lưu trữ nghe - nhìn, nhưng do tính đặc thù của loại tài liệu này nên việc vận dụng trong thực tiễn còn nhiều vướng mắc. Bài báo trình bày nghiên cứu hệ thống và phân tích cách vận dụng lý luận về xác định giá trị tài liệu lưu trữ nghe - nhìn, một loại hình tài liệu lưu trữ có những đặc thù về xuất xứ, nội dung và hình thức bề ngoài. Phương pháp nghiên cứu được sử dụng trong bài báo này là những phương pháp trong nghiên cứu của khoa học lưu trữ, khoa học lịch sử và phương pháp liên ngành sử dụng những quan điểm, cách tiếp cận của một số ngành khoa học khác nhau. Kết quả này làm cơ sở về mặt lý thuyết cho các nghiên cứu tiếp theo khi xem xét cụ thể giá trị tài liệu lưu trữ ảnh, phim điện ảnh, tài liệu ghi âm, ghi hình để có những nghiên cứu chuyên sâu, cụ thể, giúp các cơ quan có tài liệu lưu trữ nghe - nhìn vận dụng cho phù hợp; là cơ sở để các cơ quan nhà nước có thẩm quyền ban hành văn bản quy định, hướng dẫn hoạt động xác định giá trị tài liệu lưu trữ nghe - nhìn.

Từ khóa: tài liệu lưu trữ, tài liệu lưu trữ nghe - nhìn, xác định giá trị tài liệu lưu trữ.

Chỉ số phân loại: 5.8

1. Đặt vấn đề

Lưu trữ là hoạt động chuyên môn rất quan trọng, bao gồm các nội dung thu thập, bổ sung tài liệu lưu trữ; phân loại khoa học tài liệu lưu trữ; xác định giá trị tài liệu lưu trữ, bảo quản tài liệu lưu trữ; thống kê trong lưu trữ và tổ chức khai thác, sử dụng tài liệu lưu trữ. Theo quy định tại điều 2, khoản 14, Luật Lưu trữ 2011: “Xác định giá trị tài liệu là việc đánh giá giá trị tài liệu theo những nguyên tắc, phương pháp, tiêu chuẩn theo quy định của cơ quan có thẩm quyền để xác định những tài liệu có giá trị lưu trữ, thời hạn bảo quản và tài liệu hết giá trị” [1].

Về mặt lý luận và pháp lý ở Việt Nam, chủ yếu đề cập đến hoạt động xác định giá trị tài liệu lưu trữ hành chính, nền giấy, tiếng Việt và một số loại tài liệu lưu trữ khác [1-4]. Đối với tài liệu lưu trữ ảnh, phim điện ảnh, tài liệu ghi âm, ghi hình - ghi âm (gọi chung là tài liệu lưu trữ nghe - nhìn) ở Việt Nam đã có một số nghiên cứu bước đầu về lý luận xác định giá trị tài liệu lưu trữ nghe - nhìn [5-7], nhưng do tính đặc thù của loại tài liệu này, nên việc vận dụng còn nhiều vướng mắc. Chính vì thế, rất cần những nghiên cứu chuyên sâu và cơ quan nhà nước có thẩm quyền ban hành các văn bản quy định, hướng dẫn việc xác định giá trị tài liệu lưu trữ nghe - nhìn. Có như vậy, các lưu trữ cơ quan, lưu trữ lịch sử mới có cơ sở để vận dụng vào thực tế xác định giá trị tài liệu lưu trữ nghe - nhìn được chính xác, thuận lợi và thống nhất.

2. Đối tượng và phương pháp nghiên cứu

Đối tượng nghiên cứu của bài báo này là hệ thống cơ sở lý luận về xác định giá trị tài liệu lưu trữ nghe - nhìn, từ đó phân tích phương

pháp vận dụng vào thực tế xác định giá trị tài liệu lưu trữ nghe - nhìn trong các lưu trữ cơ quan và lưu trữ lịch sử.

Phương pháp nghiên cứu được sử dụng là phân tích sử liệu, logic, lịch sử và liên ngành.

3. Kết quả và bàn luận

Xác định giá trị tài liệu lưu trữ nghe - nhìn là quá trình vận dụng những nguyên tắc, phương pháp và tiêu chuẩn rõ ràng, cụ thể từ lý luận của lưu trữ học, quy định của pháp luật và tình hình thực tiễn để xem xét, đánh giá giá trị, ý nghĩa và định ra thời hạn bảo quản của tài liệu lưu trữ nghe - nhìn có giá trị, loại khỏi lưu trữ những tài liệu hết giá trị hoặc không cần tiếp tục lưu trữ.

Kế thừa những kết quả đã nghiên cứu và vận dụng đối với tài liệu nghe - nhìn, trong nghiên cứu này đưa ra nhiều trường hợp vận dụng cụ thể đối với tài liệu hình thành trong quá trình giải quyết công việc, lập hồ sơ của các chuyên viên ở mỗi cơ quan và vận dụng trong lưu trữ cơ quan; bổ sung thêm một số nội dung mới áp dụng đối với tài liệu lưu trữ nghe - nhìn số.

3.1. Các nguyên tắc trong xác định giá trị tài liệu lưu trữ nghe - nhìn

3.1.1. Nguyên tắc chính trị

Nguyên tắc chính trị là một trong những nguyên tắc quan trọng của lý luận nhận thức Mác-xít đã được thừa nhận ở Việt Nam. Khi vận dụng nguyên tắc chính trị để lựa chọn tài liệu lưu trữ nghe - nhìn, cán bộ lưu trữ cần quan tâm đến những bộ phim, tấm ảnh, ghi âm có giá trị

*Tác giả liên hệ: Email: hocdovan@hcmussh.edu.vn

Problems of applying the theory of determining the value of audio-visual archives in practice

Xuan Chuc Dao¹, Van Hoc Do^{2*}

¹Vietnam Association of Archives and Records,

12 Dao Tan Street, Cong Vi Ward, Ba Dinh District, Hanoi, Vietnam

²University of Social Sciences and Humanities, Vietnam National University - Ho Chi Minh City,

10-12 Dinh Tien Hoang Street, Ben Nghe Ward, District 1, Ho Chi Minh City, Vietnam

Received 4 December 2023; revised 29 December 2023; accepted 3 January 2024

Abstract:

Determining the value of archival documents is a crucial professional content of archival work. There have been several initial studies on the theory of determining the value of audio-visual archives in Vietnam so far; however, due to the specificity of this type of document, the application still faces many difficulties. This article presents systematic research and analyses how to apply the theory of determining the value of audio-visual archives, a type of archive with specific characteristics in terms of origin, content of the document, and its appearance. The research methods used in this article are research methods of archival science, historical science, and interdisciplinary methods that use the perspectives and approaches of several different scientific disciplines. The result serves as a theoretical basis for further research which specifically considers the value of pictures, films as well as audio and video recordings for in-depth research and for agencies with audio-visual materials to apply appropriately; and as the basis for competent State agencies to promulgate documents regulating and guiding activities in determining the value of audio-visual documents.

Keywords: archival documents, audio-visual archives, determining the value of archival documents.

Classification number: 5.8

phục vụ các nhiệm vụ của đất nước, của dân tộc; phản ánh hoạt động của các cơ quan, tổ chức theo chức năng, nhiệm vụ, quyền hạn được giao; phản ánh trung thực, phong phú những mặt tích cực và cả những mặt tiêu cực của đời sống xã hội nói chung, của mỗi cơ quan, mỗi địa phương, mỗi cá nhân nói riêng [2-4].

Ví dụ đối với tài liệu nghe - nhìn được sản sinh từ nhiều phía, phản ánh về cuộc chiến tranh chống thực dân Pháp hoặc đế quốc Mỹ (giai đoạn 1954-1975), khi xác định giá trị, nhất định phải đứng trên quan điểm, lập trường chính nghĩa của nhân dân Việt Nam về cuộc chiến tranh xâm lược phi nghĩa của thực dân, đế quốc. Hoặc đối với tài liệu

ở giai đoạn hiện hành, tại địa phương có tổ chức hội nghị tiếp xúc cử tri. Cử tri bao gồm nhiều thành phần tham dự. Trong đó có cử tri đại diện cho Giáo hội Phật giáo tại địa phương đang đứng phát biểu. Tầm hình hoặc đoạn phim này có thể được xem xét, xác định giá trị mang tính chính trị vì không chỉ phản ánh hoạt động tiếp xúc cử tri mà còn phản ánh tính dân chủ, tôn trọng quyền tự do, tín ngưỡng, tôn giáo trong thực tiễn được cụ thể hóa từ đường lối, chủ trương của Đảng và chính sách, pháp luật của Nhà nước Việt Nam; phản ánh việc người dân thực hiện quyền tham gia vào hoạt động quản lý nhà nước theo quy định của Hiến pháp và pháp luật.

3.1.2. Nguyên tắc lịch sử

Trong nhận thức khoa học, nguyên tắc lịch sử đòi hỏi phải xem xét mọi hiện tượng và quá trình của đời sống xã hội trong điều kiện lịch sử cụ thể. V.I. Lênin đã chỉ ra rằng: “Điều kiện quan trọng nhất của một sự nghiên cứu khoa học là không nên quên mối liên hệ lịch sử căn bản, xem xét mỗi vấn đề theo quan điểm phải xem một hiện tượng nhất định đã xuất hiện trong lịch sử như thế nào, hiện tượng đó đã trải qua những giai đoạn chủ yếu nào, và đứng trên quan điểm của sự phát triển đó để nhận xét xem hiện nay hiện tượng đó đã trở thành như thế nào” [8].

Cũng giống như tài liệu chữ viết, một tấm ảnh, một bộ phim, một đoạn phim tư liệu bao giờ cũng mang theo những đặc điểm và dấu ấn thời gian đã hình thành ra tài liệu. Vì thế, xác định giá trị tài liệu lưu trữ nghe - nhìn cần thực hiện theo nguyên tắc lịch sử. Trước hết, phải nghiên cứu về xuất xứ như thời gian, địa điểm và những điều kiện lịch sử đã xảy ra các sự kiện, hiện tượng được ghi lại trên ảnh, phim điện ảnh, ghi âm. Sau đó, người giải quyết công việc hoặc cán bộ lưu trữ cần xem xét mối liên hệ của các sự kiện có trong thực tế với chính sự kiện đó được ghi lại trên ảnh, phim điện ảnh, ghi âm để đánh giá giá trị của tài liệu [5-7].

Ngoài ra, khi tiến hành xác định giá trị tài liệu lưu trữ nghe - nhìn, đặc biệt trong lưu trữ lịch sử xem xét là tài liệu đã được sản sinh từ nhiều năm trước còn phải nghiên cứu các giai đoạn lịch sử phát triển của tài liệu nghe - nhìn để hiểu được đầy đủ ý nghĩa về những tấm ảnh, những bộ phim, những đoạn tư liệu ấy. Nếu thiếu sự phân tích cụ thể theo quan điểm lịch sử thì khi xem xét, xác định giá trị tài liệu lưu trữ nghe - nhìn khó có thể thấy hết được giá trị ban đầu của những tấm ảnh, bộ phim, đoạn ghi âm có tính lịch sử.

3.1.3. Nguyên tắc toàn diện và tổng hợp

Nguyên tắc toàn diện và tổng hợp là một trong những quan điểm, phương pháp luận quan trọng trong lý luận của Lưu trữ học Mác-xít, được vận dụng để xác định giá trị tài liệu lưu trữ nghe - nhìn. Tài liệu nghe - nhìn không chỉ là sản phẩm của giai cấp, của lịch sử, mà còn là sản phẩm tổng hợp của nhiều mối quan hệ trong thực tế. Vì vậy, giá trị của tài liệu phải được xem xét một cách toàn diện và tổng hợp theo các mối quan hệ.

Theo nguyên tắc toàn diện và tổng hợp, trong khi xác định giá trị của tài liệu lưu trữ nghe - nhìn, cần phải xem xét một cách toàn diện các mặt, các khía cạnh khác nhau. Thực tế đã chứng minh, rất có thể xét ở góc độ này, tài liệu sẽ không có ý nghĩa, nhưng xét ở góc độ khác, tài liệu lại có ý nghĩa. Do đó, phải có cách nhìn toàn diện mới thấy được ý nghĩa của nó [2-4].

Khi xác định giá trị tài liệu lưu trữ nghe - nhìn, phải chú ý đến vị trí và ý nghĩa của mỗi tấm ảnh, mỗi bộ phim, mỗi đoạn phim tư liệu cùng phản ánh về một sự kiện quan trọng trong lịch sử dân tộc hoặc của cơ quan để tìm ra được bản chất của sự kiện, hiện tượng ghi lại trên đó. Khi xem xét một tấm ảnh, đoạn phim có thể chưa thấy đầy đủ ý nghĩa, giá trị nhưng kết hợp với những lời chú thích hoặc với những tài liệu chữ viết khác, những sự vật, hiện tượng khác sẽ thấy rõ giá trị của tấm ảnh, đoạn phim đã được sản sinh hoặc thu thập được. Ví dụ như trong vụ án Nguyễn Hải Dương giết người ở huyện Chợ Thành, tỉnh Bình Phước vào ngày 7/7/2015. Trước khi gây án, Nguyễn Hải Dương đã tạo dựng nhiều chứng cứ ngoại phạm. Trong đó có việc đứng trước camera tại xưởng gỗ - nơi gia đình sinh sống và làm việc ở TP Hồ Chí Minh trước vài giờ gây án. Nếu như chỉ là đoạn phim ghi lại hình ảnh Nguyễn Hải Dương đứng trước camera như hàng ngày thì đoạn phim đó có thể không có giá trị. Nhưng đoạn phim này được xác định cùng với nhiều tài liệu, chứng cứ khác thu thập được cho thấy Nguyễn Hải Dương đã cố tình tạo dựng chứng cứ ngoại phạm. Tài liệu này còn là cơ sở củng cố, buộc tội đối với bị cáo đã chủ động, tinh vi xây dựng chứng cứ ngoại phạm nhằm mục đích che giấu tội lỗi. Như vậy, đoạn phim này cần được các cơ quan tiến hành tố tụng hình sự có liên quan thu thập, bổ sung vào hồ sơ giải quyết vụ án và được xem xét, xác định giá trị tài liệu có thời hạn bảo quản tương ứng với hồ sơ vụ án đó.

Nguyên tắc toàn diện và tổng hợp còn giúp xác định được khả năng và triển vọng sử dụng tài liệu nghe - nhìn trong khoa học và trong thực tiễn để xây dựng các bộ phim mới và nhiều hình thức, mục đích khác nhau...

Tóm lại, những nguyên tắc nêu trên có ý nghĩa như những phương hướng chủ yếu, là cơ sở lý luận để xác định giá trị tài liệu lưu trữ ảnh, phim điện ảnh, ghi âm, ghi hình. Khi tiến hành xác định giá trị tài liệu lưu trữ nghe - nhìn, phải dựa vào các phương pháp và các tiêu chuẩn cụ thể, đồng thời phải căn cứ vào từng thể loại tài liệu nghe - nhìn như ảnh sự kiện, ảnh nghệ thuật, phim truyện, phim thời sự - tài liệu, khoa học... mới xác định chính xác và thu được kết quả tốt.

3.2. Các phương pháp trong xác định giá trị tài liệu lưu trữ nghe - nhìn

3.2.1. Phương pháp sử dụng tài liệu

Sử dụng tài liệu là phương pháp có ý nghĩa quan trọng hàng đầu đối với việc xác định giá trị tài liệu lưu trữ nghe - nhìn. Bởi vì khi lựa chọn tài liệu ảnh, tài liệu ghi âm, ghi hình, phim điện ảnh để đưa vào lưu trữ cơ quan, lưu trữ lịch sử, chủ yếu là xác định giá trị lịch sử của chúng. Do vậy, cần chú ý đến thông tin trong tài liệu từ con người, sự kiện, thời gian, địa điểm, trang phục đến các chi tiết như kỹ thuật làm ra tài liệu, màu sắc, chất liệu, hệ thống quản lý tài liệu đối với tài liệu kỹ thuật số... để xác định đảm bảo tính chân thực, chính xác của tài liệu và thông tin trong tài liệu [7].

Ngược lại, có những bức ảnh, đoạn phim về những sự kiện, con người trong quá khứ nhưng không thể sử dụng được do thiếu những yếu tố chính xác về thời gian, xuất xứ của sự kiện sẽ khiến tài liệu đó không đảm bảo tính chân thực, chính xác. Vì thế, phương pháp phân tích, phê phán, xác minh sử liệu sẽ giúp cho việc xác định nguồn gốc, xuất xứ và những nhân vật được chụp trên ảnh, quay trên phim điện ảnh một cách chính xác, tránh được những sai lầm đáng tiếc có thể xảy ra.

3.2.2. Phương pháp thông tin

Tài liệu nghe - nhìn có đặc điểm là mang lại những thông tin trực tiếp về các sự kiện bằng hình ảnh, âm thanh, kết hợp giữa hình ảnh động và âm thanh, đó là khả năng thông tin khác biệt với loại tài liệu chữ viết. Vì vậy, khi xác định giá trị tài liệu lưu trữ nghe - nhìn, cần chú ý đến giá trị thông tin của chúng.

Giá trị thông tin của tài liệu lưu trữ nghe - nhìn được biểu hiện bằng sự phong phú và những cái mới từ tài liệu mang lại. Muốn biết được giá trị của tài liệu, cần xác định mỗi tấm ảnh, đoạn phim được chụp nhằm mục đích gì? Thực tế tài liệu đó có đạt được mục đích với lượng thông tin mà nó mang lại hay không? Ví dụ như giữa những tấm ảnh chụp Bộ trưởng về dự khai giảng năm học mới của một trường đại học, tấm ảnh chụp Bộ trưởng đang phát biểu có thông tin đầy đủ tên trường, lễ khai giảng năm học, ngày tháng năm phía sau bục phát biểu của Bộ trưởng sẽ có giá trị cao hơn tấm ảnh chụp từ những góc độ khác nếu không có hoặc không đầy đủ những thông tin đó. Hoặc có những đoạn phim, phải xác định thật chi tiết nội dung bằng việc xem cả đoạn phim đó, vì rất có thể trong đoạn phim có một thời lượng rất ít về con người, địa điểm, sự kiện nhưng có ý nghĩa quan trọng đối với hoạt động của cơ quan, doanh nghiệp hoặc ý nghĩa khác cần được giữ lại để bảo quản lâu dài phục vụ cho các nhu cầu sử dụng tài liệu lưu trữ [7].

3.2.3. Phương pháp hệ thống

Khi vận dụng phương pháp phân tích hệ thống để xác định giá trị các tài liệu lưu trữ nghe - nhìn, điều quan trọng là phải xác định được mối liên hệ giữa các tấm ảnh, đoạn phim điện ảnh, ghi âm trong hệ thống sự kiện mà chúng phản ánh. Đồng thời, cũng phải xác định được mối liên hệ giữa các tấm ảnh, đoạn phim, ghi âm của một hệ thống này với một hệ thống khác, nếu đó là những hệ thống có mối quan hệ chặt chẽ với nhau. Ví dụ khi xem xét những đoạn phim, tấm ảnh về một cuộc họp của Hội đồng nhân dân tỉnh về điều chỉnh, bổ sung đầu tư công dự án X phải đặt trong mối quan hệ với các tài liệu nghe - nhìn và tài liệu khác thuộc chương trình kỳ họp đó và những kỳ họp trước và sau đó của Hội đồng nhân dân tỉnh khi bàn đến dự án X. Có như vậy, những đoạn phim, tấm ảnh này mới cho thấy rõ về vị trí, ý nghĩa, giá trị trong tổng thể hệ thống công việc được tổ chức thực hiện trên thực tế [7].

3.3. Các tiêu chuẩn trong xác định giá trị tài liệu lưu trữ nghe - nhìn

3.3.1. Nhóm tiêu chuẩn xuất xứ

- Hoàn cảnh ra đời, thời gian và địa điểm hình thành tài liệu nghe - nhìn: Tài liệu nghe - nhìn được sản sinh ra trong những hoàn cảnh lịch sử, thời gian và địa điểm nhất định. Do vậy, khi xác định giá trị của chúng phải hiểu được tài liệu đó hình thành trong hoàn cảnh lịch sử nào? Thời gian và địa điểm ở đâu? [7] Vận dụng tiêu chuẩn này để xác định giá trị tài liệu lưu trữ nghe - nhìn, phải chú ý đến những giai đoạn, thời điểm lịch sử mà tài liệu lưu trữ nghe - nhìn phản ánh. Chẳng hạn tại bệnh viện X, khi xem xét tấm ảnh chụp một số bác sĩ ở Khoa H trong trang phục bảo hộ kín toàn thân giống nhau. Trên lưng áo mỗi người được ghi tên người đó để xác định danh tính. Trong tấm hình còn có bảng điện tử hiển thị đủ thông tin số thứ tự khám chữa bệnh và ngày, tháng, năm vào tháng 8/2021 - giai đoạn cao điểm của đại dịch COVID-19 ở Việt Nam. Tấm hình này cần được xem xét, đánh giá giá

trị cao vì ghi lại hình ảnh chân thực, đặc biệt trong hoàn cảnh lịch sử cả hệ thống chính trị ở Việt Nam phải ra sức chống dịch COVID-19.

- Tiêu chuẩn tác giả của tài liệu nghe - nhìn: Tác giả của tài liệu nghe - nhìn có thể là cá nhân hoặc cũng có thể là một tổ chức, một cơ quan. Tiêu chuẩn tác giả là một tiêu chuẩn quan trọng để xác định giá trị tài liệu lưu trữ nghe - nhìn [5]. Nhiều khi tác giả còn góp phần tạo nên giá trị của bức ảnh, đoạn phim. Về hình thức thể hiện có thể chưa đẹp nhưng vẫn cần lưu giữ lại vĩnh viễn hoặc có thời hạn bảo quản nhiều năm. Ví dụ như đối với tài liệu nghe - nhìn của một tòa soạn báo. Phóng viên tòa soạn được cử tham gia ghi hình trực tiếp cuộc thi đấu của một môn thể thao tại Sea Games. Tầm hình hoặc đoạn phim đó là sản phẩm của phóng viên và của tờ báo nơi phóng viên công tác. Phóng viên là người được đứng ở vị trí có thể ghi hình được thời khắc lập kỷ lục mới quan trọng tại cuộc thi. Có thể có nhiều người ghi được khoảnh khắc đó nhưng ở vị trí ghi hình không thuận lợi bằng và kỹ thuật ghi hình không bằng phóng viên của tờ báo. Như vậy, xét ở nhiều phương diện, tầm hình hoặc đoạn phim do phóng viên ghi lại có ưu thế hơn hẳn những tài liệu khác và cần được xem xét, xác định giá trị cao hơn.

Ngoài ra, tiêu chuẩn này còn được vận dụng để xác định giá trị tài liệu ảnh nghệ thuật, phim truyện và những bức ảnh, bộ phim có những hình thức thể hiện mới lạ nhờ tài năng và cả sự may mắn của nhiếp ảnh gia. Tài liệu đó sẽ là nguồn sử liệu có giá trị để nghiên cứu. Ví dụ liên quan đến sự việc máy bay quân sự số hiệu 90, loại Su 22 của Trung đoàn 929 - Sư đoàn 372 thuộc Quân chủng Phòng không - Không quân bị rơi vào lúc 11h10' ngày 9/1/2024 ở Quảng Nam khi đang bay huấn luyện. Có rất ít tài liệu nghe - nhìn ghi lại được sự việc này. Trong đó có một đoạn phim của người dân đang ngồi trên xe ô tô ghi lại được cảnh phi công nhảy dù cùng với cột khói bốc cao của máy bay bị rơi. Trong thước phim cũng cho thấy đó là khu vực thưa dân cư, gần sát với cánh đồng rộng lớn. Tài liệu này được ghi lại là tình cờ, cần được cơ quan chức năng có liên quan thu thập và có giá trị là một trong những cơ sở để củng cố việc đánh giá phi công đã nỗ lực đưa máy bay gặp sự cố ra xa khu dân cư trước khi nhảy dù theo lệnh của chỉ huy mặt đất.

Đối với ảnh sự kiện, phim thời sự thì tác giả không đóng vai trò quan trọng. Bởi lẽ, đối với ảnh chụp sự kiện, phim thời sự, tác giả chỉ là người trung gian, người ghi chép lại sự kiện bằng máy ảnh, máy quay phim. Tuy nhiên, tác giả cũng có ảnh hưởng nhất định đến khuynh hướng và mục đích của công việc. Để giúp cho việc lưu trữ tài liệu đầy đủ, toàn diện về một sự kiện nào đó, người giải quyết công việc và cán bộ lưu trữ cần chú ý thêm đến việc bảo quản tài liệu lưu trữ nghe - nhìn của nhiều tác giả khác nhau cùng chụp về một sự kiện đó.

Cũng cần phải chú ý đến những bức ảnh do tác giả là phóng viên được tòa soạn báo giao nhiệm vụ đi chụp, quay một sự kiện nào đó, thì giá trị của nó sẽ đảm bảo hơn là một người chụp ảnh, quay phim tự do hay làm việc đó một cách ngẫu nhiên.

- Tiêu chuẩn bản gốc: Trong xác định giá trị tài liệu lưu trữ nghe - nhìn, việc vận dụng tiêu chuẩn bản gốc là rất cần thiết [5, 6, 9]. Bởi vì giá trị của một bức ảnh, đoạn phim phải thể hiện được tính chân thực, tính chính xác. Nếu một bức ảnh, đoạn phim giả tạo, hay sao lại thì sẽ không có giá trị hoặc giá trị rất thấp. Nói đến bản gốc là nói đến âm

bản gốc và đương bản kiểm tra gốc. Bản này chụp trực tiếp ngay khi nó đang xảy ra. Vận dụng tiêu chuẩn bản gốc để xác định giá trị tài liệu ảnh, phim điện ảnh, ghi âm, ghi hình là phải lựa chọn những tài liệu gốc để đưa vào lưu trữ cơ quan và lưu trữ lịch sử (âm bản gốc và đương bản in từ âm bản gốc).

Tuy nhiên, tiêu chuẩn này không áp dụng đối với một số trường hợp như bản gốc tài liệu cần phải chuyển định dạng, số hóa do sự thay đổi của các thiết bị mang tin và thiết bị đọc tin do các thiết bị cũ có nguy cơ hư hỏng và không tiếp tục được sản xuất.

3.3.2. Nhóm tiêu chuẩn nội dung

- Ý nghĩa của sự kiện, con người hoặc những đối tượng khác được thể hiện trên tài liệu lưu trữ nghe - nhìn: Giá trị của tài liệu lưu trữ nghe - nhìn, trước hết là ở sự phản ánh sự kiện, con người hoặc các đối tượng khác có ý nghĩa về chính trị, kinh tế, văn hóa, xã hội... [5]. Những sự kiện và con người thể hiện trên ảnh, phim điện ảnh, ghi âm, ghi hình càng có ý nghĩa bao nhiêu, thì giá trị nội dung của tài liệu càng cao bấy nhiêu.

Vận dụng tiêu chuẩn này để xác định giá trị tài liệu lưu trữ nghe - nhìn cần chú ý đến những sự kiện nổi bật, đánh dấu những bước ngoặt lớn trong từng thời kỳ, từng giai đoạn lịch sử của dân tộc, của mỗi địa phương hoặc của mỗi cơ quan. Những tài liệu lưu trữ nghe - nhìn làm sáng tỏ các sự kiện, các mốc lịch sử có ý nghĩa đều phải cân nhắc, lựa chọn đưa vào Lưu trữ cơ quan và Lưu trữ lịch sử.

Ví dụ như, tài liệu nghe - nhìn phản ánh về hoạt động của một đồng chí lãnh đạo cấp cao của Đảng, Nhà nước khi về thăm trường cũ và phát biểu trước đông đảo thầy và trò của nhà trường nhân dịp kỷ niệm Ngày Nhà giáo Việt Nam. Những hình ảnh, thước phim đó đã ghi lại được diễn biến của sự kiện, hình ảnh của con người, phản ánh niềm tự hào trong giáo dục truyền thống của nhà trường về những người học trò trưởng thành, luôn nhớ về trường, về thầy cô. Hoặc tại Ủy ban nhân dân phường, có những hình ảnh của các cựu chiến binh tham gia điều tiết giao thông, dọn dẹp đường phố cũng là minh chứng thiết thực, cụ thể giúp cho việc giáo dục truyền thống “Bộ đội cụ Hồ” đến thế hệ trẻ của địa phương.

- Tiêu chuẩn mức độ làm sáng tỏ về thời gian, địa điểm của các sự kiện trên tài liệu nghe - nhìn: Nhiếp ảnh, điện ảnh có đặc điểm là ghi lại, phản ánh tương đối trung thực, chính xác một khoảnh khắc nhất định ở một địa điểm nào đó [10-12]. Vì vậy, thời gian và địa điểm hình thành nên tài liệu ảnh cũng trùng khớp với thời gian và địa điểm xảy ra sự kiện.

Có rất nhiều bức ảnh, đoạn phim thời sự thể hiện rõ ngày, tháng, năm và địa điểm xảy ra sự kiện. Thông qua các đối tượng chụp trên ảnh, có thể xác định chính xác được về thời gian và nơi xảy ra một sự kiện nào đó. Nhiều khi hình thức của một bức ảnh, một đoạn phim không được đẹp, nhưng vì trên đó có thể xác minh được thời gian và địa điểm của một sự kiện nào đó có ý nghĩa thì vẫn được lựa chọn và giữ lại vĩnh viễn hoặc có thời hạn bảo quản nhiều năm. Ví dụ như cùng là những tấm ảnh, thước phim ghi lại sự kiện doanh nghiệp tổ chức buổi lễ khởi công một dự án mới. Nếu trong bức ảnh, thước phim có ghi lại được đầy đủ thông tin con người, sự kiện, thời gian lễ khởi công, địa điểm khởi công như địa danh hoặc khung cảnh tòa nhà, cây

cầu, con đường nổi bật... thì tài liệu đó được xem xét, xác định giá trị cao hơn những tài liệu khác để lưu trữ. Hoặc trong hội thảo khoa học ở một trường đại học, có hình ảnh nhà khoa học trình bày tham luận. Trong nền ảnh đó có đủ phong nền tên hội thảo, địa điểm, thời gian tổ chức hội thảo kèm theo hình ảnh màn hình chiếu ghi tiêu đề của bài tham luận do tác giả trình bày. Nhìn vào tấm hình này sẽ thấy rất rõ con người, sự kiện, thời gian, địa điểm, nội dung và do vậy cần được xem xét, xác định giá trị cao hơn những tấm ảnh khác nếu không được làm sáng tỏ các nội dung thông tin cần thiết.

- Mức độ phản ánh đầy đủ về sự kiện hoặc con người: Một sự kiện xảy ra, có thể được ghi lại trên nhiều bức ảnh, nhiều đoạn phim. Song trong số tài liệu lưu trữ nghe - nhìn đó không phải bức ảnh, đoạn phim nào cũng đều phản ánh sự kiện như nhau. Có bức ảnh, đoạn phim chỉ cho thấy một phần của sự kiện nhưng cũng có bức ảnh, đoạn phim cho thấy khái quát toàn bộ sự kiện.

Tất cả những tài liệu lưu trữ nghe - nhìn về một chủ đề cần phải thu thập đầy đủ. Nhưng trong số đó, cần chú ý đặc biệt đến những tài liệu phản ánh đầy đủ, toàn diện nhất về các giai đoạn chủ yếu, quan trọng của quá trình diễn ra sự kiện. Ví dụ khi xem xét những tấm hình chụp lại quá trình diễn biến của hội nghị cán bộ, viên chức trong cơ quan cần bám sát vào chương trình hội nghị để biết rõ những nội dung chính của chương trình. Những tấm hình, đoạn phim được xem xét, xác định giá trị được vận dụng từ tiêu chuẩn này là những tấm hình, đoạn phim phản ánh đầy đủ về từng nội dung chính theo chương trình của hội nghị.

- Tiêu chuẩn mức độ tin cậy: Một trong những điều quan trọng hàng đầu để đánh giá tài liệu lưu trữ nghe - nhìn là nội dung thể hiện được đúng bản chất của sự kiện hay không, có đảm bảo độ tin cậy không? [5]. Nghĩa là nội dung của tài liệu có phản ánh trung thực sự kiện đã xảy ra hay không? Trong thực tiễn, có những trường hợp nội dung sự kiện và hình ảnh có sự khác nhau, do đó, làm giảm hoặc mất hẳn giá trị của những tài liệu lưu trữ nghe - nhìn.

Khi vận dụng tiêu chuẩn mức độ tin cậy để xác định giá trị tài liệu ảnh, phim điện ảnh, ghi âm, ghi hình cần chú ý đến sự thống nhất giữa lời chú thích, lời thuyết minh với hình ảnh để tránh gây ra nghi ngờ cho người xem. Những bức ảnh như vậy, dù có chụp những nhân vật có thật, song do tác giả bố trí để chụp và làm sai lệch nội dung của sự kiện, vì thế mà giá trị của bức ảnh đã giảm đi rất nhiều, thậm chí phản tác dụng. Do đó, không thể lựa chọn chúng để nộp vào lưu trữ cơ quan và lưu trữ lịch sử.

Ngoài ra, trong kỹ thuật nhiếp ảnh, điện ảnh, ảnh kỹ thuật số hiện nay còn có khả năng ghép nối các cảnh khác nhau vào một bức ảnh, một đoạn phim cho nên trong xác định giá trị tài liệu lưu trữ nghe - nhìn, khi xem xét độ tin cậy của chúng phải hiểu được kỹ thuật nhiếp ảnh để phát hiện ra những sự sai lệch và giả mạo [12, 13].

- Tiêu chuẩn thông tin mới: Trong hoạt động xã hội thường có những sự kiện cứ hàng năm lại lặp lại như các ngày lễ, ngày kỷ niệm lớn của dân tộc, của cơ quan, của địa phương nhưng cũng có những sự kiện lần đầu tiên mới xuất hiện.

Trong những sự kiện được lặp lại hàng năm thì không phải năm nào cũng được diễn lại như năm trước cả về hình thức lẫn nội dung

[5]. Những bức ảnh, đoạn phim phản ánh những cái mới có ý nghĩa đều cần phải lựa chọn và nộp vào lưu trữ cơ quan và lưu trữ lịch sử. Tất cả những hình ảnh có thông tin mới hoặc lần đầu tiên xuất hiện như vậy đều phải lựa chọn vào lưu trữ bảo quản vĩnh viễn hoặc có thời hạn lâu dài. Ví dụ như cùng là những tấm hình, đoạn phim về lễ ra quân Xuân tình nguyện của hội sinh viên một trường đại học. Buổi lễ ra quân có những cảnh rất giống nhau qua nhiều năm như không gian, con người, sự kiện, trang phục Xuân tình nguyện của sinh viên... Khi lựa chọn những tấm ảnh, đoạn phim đó cần lưu ý thông tin mới và có tính xác thực để so sánh với những tấm ảnh, đoạn phim của những năm trước như thông tin về thời gian (ngày, giờ) trong tài liệu phản ánh về sự kiện được tổ chức.

- Tiêu chuẩn tài liệu chữ viết kèm theo hình ảnh, phim điện ảnh: Đối với tài liệu lưu trữ nghe - nhìn, ngoài hình ảnh, trong nội dung của chúng còn bao gồm phần chú thích, thuyết minh [5]. Phần chú thích của tài liệu ảnh, thuyết minh của phim điện ảnh trong nhiều trường hợp nhằm mục đích giải thích về nội dung sự kiện được ghi trên ảnh, trên phim về thời gian, địa điểm cũng như tác giả của tài liệu. Chú thích, thuyết minh của tài liệu nghe - nhìn là một yếu tố quan trọng giúp người sử dụng hiểu rõ giá trị của bức ảnh. Một tài liệu lưu trữ nghe - nhìn nếu thiếu phần chú thích, thuyết minh thì giá trị sẽ giảm rất nhiều, thậm chí không còn giá trị. Thiếu chú thích, thuyết minh, người xem sẽ không hiểu được đúng bản chất của sự kiện được ghi trên ảnh, phim thời sự. Thực tế cho thấy, trong các lưu trữ cơ quan và lưu trữ lịch sử có rất nhiều tài liệu lưu trữ nghe - nhìn nhưng thiếu chú thích về con người, sự kiện, thời gian, địa điểm gây khó khăn không chỉ trong xác định giá trị tài liệu mà còn ảnh hưởng lớn đến hoạt động sử dụng tài liệu.

- Tiêu chuẩn các kiểu ảnh: Mỗi một sự kiện có ý nghĩa nào đó, thường được các nhà nhiếp ảnh, điện ảnh hoặc cán bộ trong mỗi cơ quan ghi lại ở nhiều góc độ khác nhau, ở mỗi góc độ chụp, quay và mỗi lần bấm máy đều tạo nên một hình ảnh. Những hình ảnh đó không trùng nhau tuy rằng cùng thể hiện một đối tượng. Tất cả những bức ảnh, đoạn phim đó được hệ thống lại sẽ cho thấy đối tượng rõ nét hơn ở nhiều góc độ và bình diện khác nhau. Vì vậy, khi xác định giá trị tài liệu lưu trữ nghe - nhìn cần chú ý lựa chọn các kiểu ảnh, đoạn phim khác nhau về một chủ đề hay một sự kiện nào đó.

Đối với những bức ảnh, đoạn phim ghi lại những sự kiện có ý nghĩa về khoa học, lịch sử, kinh tế, văn hóa thì nên giữ lại nhiều hình ảnh khác nhau để giúp các nhà nghiên cứu sau này có thể khái quát được sự kiện một cách toàn diện [5]. Còn đối với các sự kiện khác thì có thể chỉ lựa chọn những kiểu ảnh, đoạn phim tiêu biểu. Ví dụ như tại Đài Truyền hình TP Hồ Chí Minh là nơi sản xuất truyền hình, có điều kiện ghi lại được rất nhiều hình ảnh, hoạt động của TP Hồ Chí Minh và cả nước, có ý nghĩa lớn về mọi mặt đời sống xã hội; nơi đây cũng có điều kiện cơ sở vật chất, kỹ thuật lưu trữ, bảo quản, tổ chức sử dụng tài liệu lưu trữ nghe - nhìn rất tốt thì có thể lưu trữ nhiều thước phim, hình ảnh phản ánh đa dạng, phong phú về các sự kiện tiêu biểu của TP.

3.3.3. Nhóm tiêu chuẩn hình thức bên ngoài

- Tiêu chuẩn chất lượng truyền đạt nội dung của tài liệu nghe - nhìn: Một tài liệu lưu trữ nghe - nhìn có chất lượng truyền đạt kém như hình ảnh bị mờ nhạt, hoặc khuôn hình chồng lên nhau thành nhiều

nét do bị rung khi chụp, quay, hoặc do in trắng, âm thanh bị mất... thì giá trị của bức ảnh, đoạn phim đó cũng bị giảm đi rất nhiều. Chất lượng truyền đạt nội dung của bức ảnh còn thể hiện ở kỹ thuật in trắng phim và ảnh. Có thể một bức ảnh do in “non” hoặc “già” quá cũng ảnh hưởng đến chất lượng thể hiện nội dung của bức ảnh [5, 8].

Khi xác định giá trị tài liệu lưu trữ nghe - nhìn cần loại ra những bức ảnh, đoạn phim có chất lượng thể hiện quá kém, đến mức không thể xem rõ hình ảnh. Tuy nhiên, đối với những sự kiện có ý nghĩa như đã phân tích ở trên thì có thể lựa chọn cả những bức ảnh, đoạn phim điện ảnh có hình thức chưa đạt yêu cầu nhưng vẫn có thể nhận biết được về sự kiện.

- Tiêu chuẩn tình trạng kỹ thuật của tài liệu lưu trữ nghe - nhìn: Đây là tiêu chuẩn cần thiết để xem xét giá trị của tài liệu lưu trữ nghe - nhìn, đặc biệt đối với các kho lưu trữ phim còn bảo quản nhiều loại phim âm bản trên các nền đế khác nhau. Khi lựa chọn tài liệu nghe - nhìn để bảo quản, cần hạn chế đưa các loại phim không an toàn vào lưu trữ. Nếu còn giữ những phim chụp các sự kiện quan trọng trên đế phim không an toàn thì cần chuyển sang loại đế phim an toàn, chuyển đổi định dạng (chuyển đổi số) để bảo quản được lâu dài. Nếu gặp những trường hợp tài liệu lưu trữ nghe - nhìn bị hư hỏng như bị già hóa, ảnh, phim bị rạn, nứt, xước ở nền của đế phim âm bản thì phải đưa vào tu bổ, sửa chữa rồi mới lựa chọn để nộp lưu.

Những bức ảnh bị hư hỏng do các yếu tố vật lý, hóa học và sinh vật làm hỏng lớp nhũ tương (lớp ảnh) như bị mất màu, cháy nước hoặc bị nấm mốc phát triển và không còn khả năng phục chế thì không đưa vào lưu trữ. Nếu những tài liệu ảnh, phim điện ảnh nào còn có ý nghĩa khoa học - lịch sử và những ý nghĩa khác mà xét thấy có khả năng phục chế được mới thu thập, bổ sung vào lưu trữ.

3.3.4. Nhóm tiêu chuẩn nghệ thuật

Khác với các loại tài liệu hành chính hay tài liệu khoa học - kỹ thuật, tài liệu nghe - nhìn vừa mang tính chất thời sự, vừa mang tính nghệ thuật. Vì vậy tiêu chuẩn nghệ thuật là một trong những tiêu chuẩn đặc thù để xác định giá trị tài liệu lưu trữ nghe - nhìn [12, 13].

Ngày nay, nhìn chung những bức ảnh, phim thời sự, tài liệu ghi lại các sự kiện đã đạt tới trình độ cao về nghệ thuật. Người xem có cảm giác như sự kiện đó đang xảy ra, đang hoạt động, mặc dù nó chỉ làm dừng lại một khoảnh khắc nào đó của một hoạt động trong tự nhiên hay xã hội. Một bức ảnh đạt giá trị nghệ thuật cao là bức ảnh tạo nên được những ấn tượng sâu sắc, những rung cảm mãnh liệt đối với người xem [5]. Những hình tượng trong bức ảnh, hay trên phim điện ảnh phải có tác dụng giáo dục đối với tư tưởng, tình cảm của con người. Cái đẹp được thể hiện trên ảnh, phim phải bắt nguồn từ sự phản ánh chân thực những hoạt động có ích của con người. Những bức ảnh, đoạn phim điện ảnh có tính nghệ thuật phải có hình tượng điển hình cao và hình tượng nghệ thuật đẹp. Ví dụ như khi xác định giá trị những tấm hình chụp hội nghị hoặc đại hội cổ động của một doanh nghiệp cổ phần, cần chú ý những tấm hình có bố cục, nguồn sáng tốt; cỡ cảnh phù hợp; góc máy chụp; độ sắc nét của ảnh. Hoặc những hình ảnh khác cần chú ý đến những tấm hình do người chụp chuyên nghiệp hoặc có kỹ thuật chụp đáp ứng một hoặc nhiều quy tắc cơ bản trong chụp ảnh như quy tắc một phần ba, quy tắc chụp trung tâm và đối xứng, quy tắc tạo khung bên trong khung, quy tắc từ trái sang phải, quy tắc cân bằng các yếu tố

trong hình, quy tắc đặt bố cục tiền cảnh và chiều sâu... và phù hợp với nội dung của ảnh.

4. Kết luận

Trên đây là những nguyên tắc, phương pháp và tiêu chuẩn để xác định giá trị tài liệu lưu trữ nghe - nhìn. Nghiên cứu này được kế thừa từ lý luận về Lưu trữ học và cơ sở pháp lý trong xác định giá trị tài liệu lưu trữ nói chung, vận dụng cụ thể, phù hợp đối với tài liệu lưu trữ nghe - nhìn.

Khi xem xét về xác định giá trị tài liệu ảnh, phim điện ảnh, tài liệu ghi âm, ghi hình từ góc độ lý luận và thực tiễn phải căn cứ vào từng loại để có những nghiên cứu chuyên sâu, cụ thể và vận dụng cho phù hợp [10, 11]. Ngoài ra, trong thực tiễn xác định giá trị tài liệu lưu trữ ở các lưu trữ cơ quan và lưu trữ lịch sử rất coi trọng cơ sở pháp lý như bảng thời hạn bảo quản tài liệu do cơ quan có thẩm quyền quy định [4]. Chính vì vậy, các cơ quan nhà nước có thẩm quyền cần ban hành văn bản quy định, hướng dẫn cụ thể để các lưu trữ cơ quan và lưu trữ lịch sử vận dụng vào thực tế xác định giá trị tài liệu lưu trữ nghe - nhìn được chính xác, thuận lợi và thống nhất.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] The National Assembly (2011), *Law on Archives*, 18pp (in Vietnamese).
- [2] D.X. Chuc, N.V. Ham, V.D. Quyen, et al. (1990), *Theory and Practice of Archival Work*, University and Professional Education Publishing House, 333pp (in Vietnamese).
- [3] D.V. Kham (1998), *Selecting and Destroying Documents in Agencies*, National Political Publishing House, 162pp (in Vietnamese).
- [4] P.D. Nham, B.L. Thuy (2015), *General Archival Studies* (Textbook), Ho Chi Minh City National University Publishing House, 450pp (in Vietnamese).
- [5] D.X. Chuc (1985), “Standards for determining the value of archival photographic documents”, *Journal of Archives and Records*, 3, pp.15-24 (in Vietnamese).
- [6] D.X. Chuc (1988), “Some issues on the methodological basis for determining the archival value of cinematographic documents”, *Journal of Archives and Records*, 3, pp.3-9 (in Vietnamese).
- [7] D.X. Chuc (2005), *Photographic Source of The Resistance War Against French Colonialism (1945-1954)*, National Political Publishing House, 183pp (in Vietnamese).
- [8] Lenin (2005) *Collected Works*, National Political Publishing House, 39, 725pp (in Vietnamese).
- [9] H.P. Harrison (1997), *Audiovisual Archives: A Practical Reader*, UNESCO, 429pp (in French).
- [10] L. Bountouri (2017), *Archives in The Digital Age: Standards, Policies and Tools*, Chandos Publishing, 108pp.
- [11] R. Edmondson (2002), *Manual for Audiovisual Archives*, South East Asia Pacific Audio Visual Archives Association, 90pp.
- [12] R. Edmondson (2016), *Audiovisual Archiving - Philosophy and Principles*, UNESCO's Memory of The World Program, 102pp.
- [13] K. Paulsen (2011), *Moving Media Storage Technologies: Applications and Workflows For Video and Media Server Platforms*, Routledge Publisher, 664pp.